

WITOLD JARNO
UNIwersytet Łódzki*

Organizacja i dyslokacja jednostek bojowych w Łódzkim Okręgu Wojskowym po przejściu na stopę pokojową (sierpień 1945 r. – listopad 1946 r.)

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie najważniejszego elementu składowego Łódzkiego OW¹, jakim były dyslokowane na jego obszarze jednostki bojowe odgrywające zasadniczą rolę w jego strukturze, jak również ukazanie przez ten pryzmat pozycji owego okręgu wśród innych okręgów wojskowych w Polsce w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. Zagadnienie to nie znalazło jak dotąd szerszego ujęcia w polskiej historiografii, choć na temat dziejów różnego rodzaju jednostek i związków taktycznych powstało wiele książek. Jednak zasadnicza część literatury dotyczącej dziejów WP w drugiej połowie lat czterdziestych XX w. pochodzi sprzed 1989 r., co sprawia, że ma często jednostronny charakter, w konsekwencji zaś o wielu aspektach związanych z funkcjonowaniem armii wspominała jedynie zdawkowo lub wybiórczo. Z kolei po 1989 r. dorobek polskiej historiografii dotyczącej historii

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Polski i świata po 1945 r.

¹ W tekście użyto następujących skrótów: BAPpanc. – Brygada Artylerii Przeciwpancernej, BSap. – Brygada Saperów, bsap. – batalion saperów, CAW – Centralne Archiwum Wojskowe, dappanc. – dywizjon artylerii przeciwpancernej, DLB – Dywizja Lotnictwa Bombowego, DLM – Dywizja Lotnictwa Myśliwskiego, DLS – Dywizja Lotnictwa Szturmowego, DP – Dywizja Piechoty, NDWP – Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, OW – Okręg Wojskowy, pac – pułk artylerii ciężkiej, pal – pułk artylerii lekkiej, pappanc. – pułk artylerii przeciwpancernej, plb – pułk lotnictwa bombowego, plm – pułk lotnictwa myśliwskiego, pls – pułk lotnictwa szturmowego, pas – pułk artylerii samobieżnej, pp – pułk piechoty, psap. – pułk saperów, WP – Wojsko Polskie.

WP w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej jest – w porównaniu z poprzednim okresem – znacznie skromniejszy i koncentruje się w zasadzie jedynie na kilku wybranych aspektach funkcjonowania polskiej armii, np. działalności wojskowego wymiaru sprawiedliwości, służby duszpasterskiej, przekształceń organizacyjnych wojsk lądowych czy działalności okręgów wojskowych. Trudno jednak w dotychczasowej historiografii wojskowej znaleźć bliższe informacje o jednostkach bojowych stacjonujących na obszarze Łódzkiego OW, o zmianach organizacyjnych w ich ramach i szczegółowej dyslokacji, jak również kadrze dowódczej, zdominowanej w owym okresie przez oficerów Armii Radzieckiej. Niniejszy artykuł – opierający się w głównej mierze na archiwaliach zgromadzonych w CAW – ma na celu przybliżyć owe zagadnienia, stanowiące istotny – choć nieco zapomniany – element dziejów regionu łódzkiego, który w publikacjach o charakterze syntetycznym uwzględniany jest najczęściej jedynie sporadycznie.

Dzieje Łódzkiego OW – obejmującego swym obszarem województwa łódzkie i kieleckie – sięgają początków 1945 r., kiedy to NDWP rozkazem z 1 lutego zarządziło jego sformowanie, do czego z uwagi na duże trudności kadrowe faktycznie przystąpiono dopiero 29 marca, ukończono je zaś 20 kwietnia. Dzieje tego okręgu wojskowego można podzielić na dwa zasadnicze okresy: pierwszy – do sierpnia 1945 r., kiedy to w jego organicznym składzie nie było żadnych jednostek bojowych, oraz drugi – od sierpnia 1945 r. do 30 listopada 1946 r., kiedy to w ramach pokojowej reorganizacji WP podporządkowano dowództwu Łódzkiego OW kilkanaście jednostek bojowych mających na jego terenie swe stałe pokojowe garnizony. Okręg ten istniał jednak bardzo krótko, gdyż – z uwagi na pogłębiające się trudności finansowe polskiej armii – już 30 listopada 1946 r. został rozformowany, tworzące go województwo łódzkie włączono zaś do Poznańskiego OW, a województwo kieleckie – do Lubelskiego OW².

Do sierpnia 1945 r. Łódzki OW pełnił jedynie funkcje administracyjne, jego działalność była zaś ukierunkowana na wykorzystanie w możliwie największym zakresie na potrzeby wojenne znajdujących się na jego obszarze zasobów ludzkich i materiałowych, przede wszystkim w kontekście spraw mobilizacyjnych (mobiliza-

² Szerzej na ten temat por. W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, s. 80 i n.

cja osobowa i materiałowa), uzupełniania i formowania nowych jednostek, utrzymania porządku i dyscypliny w jednostkach stacjonujących na podległym obszarze, a także ich bieżącego zaopatrzenia. Dlatego też w owym czasie nie podlegały mu bezpośrednio żadne jednostki bojowe, które najpierw z uwagi na trwające działania wojenne, a później konieczność zapewnienia ochrony zachodnich i południowych granic państwa, były podporządkowane bezpośrednio NDWP poprzez dowództwa związków operacyjnych (1. i 2. Armii WP) bądź w postaci tzw. Odvodu NDWP³. W I kwartale 1945 r. na obszarze mającego powstać Łódzkiego OW przebywały jedynie czasowo różne jednostki bojowe 2. Armii WP: w Łodzi – 3. i 4. Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej, 5. DP (13., 15. i 17. pp, 22. pal i 14. bsap.) oraz Oficerska Szkoła 2. Armii, w rejonie Kutna – 7. DP (33., 35. i 37. pp, 38. pal i 18. bsap.) oraz 4. BSap., w Piotrkowie Tryb. – 9. DP (32., 34. i 36. pp, 37. pal i 19. bsap.), w rejonie Wiączyzna Górnego – 9. BAP panc, w Tomaszowie Maz. – 14. BAP panc. (58., 63. i 78. pappanc.), w rejonie Łowicza i Bratoszewicz – 5. Pułk Czołgów Ciężkich, w Gałkówku – 3. Pułk Moździerzy, w Radomiu – 2. BSap., w Łowiczu – 5. Dywizja Artylerii, w okolicach Brzezin zaś – 4. Pułk Łączności i dowództwo 2. Armii. Wszystkie te jednostki na przełomie lutego i marca 1945 r. zostały przegrupowywane w rejon Piły i Czarnkowa⁴. Oprócz nich, wczesną wiosną tego roku na obszarze Łódzkiego OW bazowało również czasowo kilka jednostek lotniczych, w tym m.in.: 2. DLS w rejonie Łodzi (dowództwo dywizji i 8. pls w Łodzi, natomiast 6. i 7. pls koło Tomaszowa Maz.), 3. DLS w rejonie Kutna (9., 10. i 11. plm) oraz dowództwa 7. Rejonu Baz Lotniczych i 1. Mieszanego Korpusu Lotniczego w Łowiczu.

Oprócz wspomnianych wyżej jednostek, wiosną 1945 r. – rozkazem NDWP z 23 marca – w rejonie Łodzi rozpoczęto formowanie 11. DP⁵: dowództwa i sztabu dywizji oraz 38. i 42. pp w samej Łodzi, 40. pp w Pabianicach, 33. pal w Konstancynie Łódzkim, pozostałych pododdziałów dywizyjnych zaś w podłódzkich Sto-

³ Prawa i obowiązki dowódcy okręgu wojskowego z 1 II 1945 r., CAW, Warszawski OW, sygn. IV.510.1/A,teczka 83, k. 1–2.

⁴ K. Kaczmarek, *Druga Armia Wojska Polskiego*, Warszawa 1978, s. 141–148, 153–162, 175–176, 186 i 192–211; W. Wróblewski, *Niektóre problemy obrony powietrznej ważnych obiektów administracyjno-politycznych na terenie Polski w latach 1944–1945*, „Myśl Wojskowa” 1980, R. XXXVI, z. 8, s. 107–113.

⁵ Tworzenie dywizji o tym numerze rozpoczęto jesienią 1944 r., lecz prace w tym zakresie wstrzymano po decyzji o zaprzestaniu formowania 3. Armii WP.

kach⁶. Najważniejsze stanowiska w owej dywizji obsadzili oficerowie Armii Czerwonej (przykładem mogą być pierwsi jej dowódcy – płk Konstanty Karasiewicz i płk Andrzej Czartoryski). Kierownictwo nad procesem formowania 11. DP sprawowało bezpośrednio Szefostwo Mobilizacji i Formowania WP, nowo zaś powstałe dowództwo Łódzkiego OW zajmowało się jedynie sprawami zakwaterowania i bieżącego zaopatrzenia dywizji. Jej pobyt na Ziemi Łódzkiej nie trwał jednak długo, gdyż już w trzeciej dekadzie maja została wysłana w kierunku zachodnim, celem wzmocnienia składu 2. Armii WP⁷.

Na przełomie lipca i sierpnia na obszarze Łódzkiego OW dyslokowano także 7. zapasowy pp w Częstochowie oraz 1. Szkolną DP w Skierniewicach, dowodzoną przez gen.bryg. Witalisa Martanusa, od 15 sierpnia zaś przez gen.bryg. Stanisława Galickiego (oba byli oficerami Armii Czerwonej). Dywizja ta powstała w końcu kwietnia tego roku i składała się z 11., 12. i 13. Szkolnego pp oraz 6. Szkolnego Pułku Moździerzy, lecz w owym czasie nie była jeszcze jednostką bojową, lecz szkoleniową, podległą bezpośrednio NDWP⁸.

⁶ Stoki włączono formalnie w skład Łodzi w grudniu 1945 r.

⁷ Rozkaz bojowy 11. DP z 22 V 1945 r., CAW, 11. DP, sygn. IV.521.11,teczka, 1, k. 92; Rozkaz dowództwa Łódzkiego OW nr 27 i 32 z 16 i 19 V 1945 r., *ibidem*, teczka 3, k. 61 i 90; Rozkaz o sformowaniu 11. DP z 23 III 1945 r. i Rozkaz dzienny 11. DP nr 3 z 22 IV 1945 r., *ibidem*, teczka 14, k. 1 i 8; Rozkaz NDWP nr 156 z 29 VI 1945 r. i nr 135 z 3 VI 1945 r., *ibidem*, Główny Inspektorat Artylerii, sygn. IV.504.3, teczka 42, k. 23–24 i 131; W. Jurgielewicz, *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (22 VII 1944 – 9 V 1945)*, Warszawa 1968, s. 251 i n.; K. Frontczak, *Siłły Zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945–1947*, Warszawa 1974, s. 134–140; W. Jarno, *Przemiany organizacyjne polskich dywizji piechoty w latach 1945–1949*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2008, t. IX, s. 121–143; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004, s. 14–17 i 38; K. Kaczmarek, *Druga Armia...*, s. 648–652; S. Komornicki, *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek piechoty*, Warszawa 1965, s. 162; W. Chłopek, *11 Lubuska Dywizja Kawalerii Pancerniej im. Króla Jana III Sobieskiego. Zarys dziejów*, Żagań 2005, s. 16–24.

⁸ Formowanie 1. Szkolnej DP rozpoczęto na mocy rozkazu NDWP nr 79 z 6 IV 1945 r. Składała się ona z trzech zapasowych pułków piechoty sformowanych na podstawie etatu nr 4/431 przewidującego w każdym pułku po 726 żołnierzy kadry stałej i po 3299 żołnierzy stanu zmiennego oraz 6. szkolnego pułku moździerzy zorganizowanego według etatu nr A4/2 przewidującego 298 żołnierzy stanu stałego i 1068 żołnierzy stanu zmiennego.

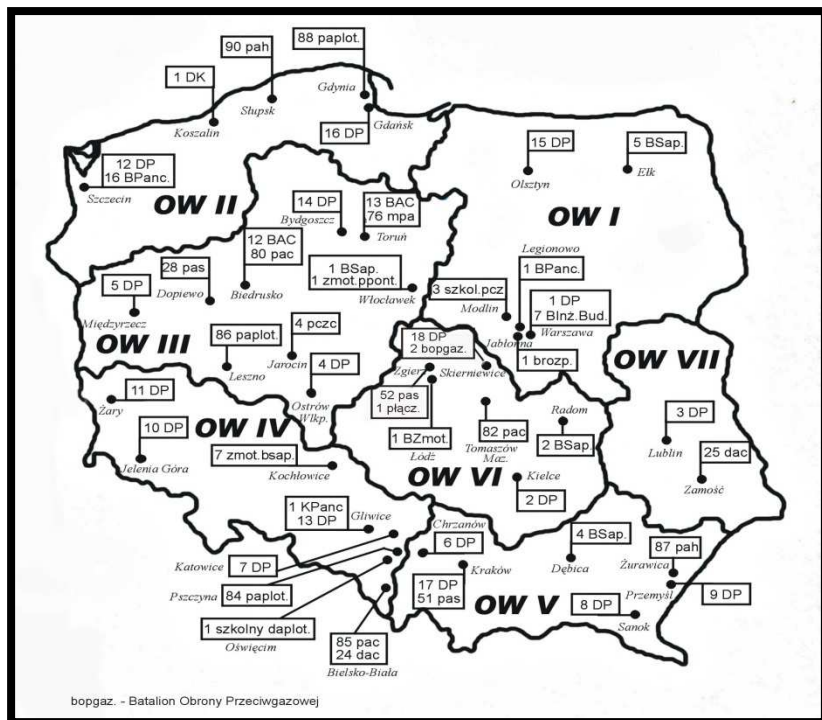
Latem 1945 r. – wobec zakończenia wojny w Europie – naczelne władze wojskowe opracowały plany demobilizacji i pokojowej reorganizacji WP, które zostały wdrożone w życie na przełomie sierpnia i września. Wówczas to rozformowano jednostki zbędne w czasie pokoju, pozostałe zaś przeformowano na nowe etaty wraz z wyznaczeniem im stałych miejsc postoju oraz podporządkowaniem dowództwom właściwych okręgów wojskowych. Przejście WP na stopę pokojową i jego zasadniczą reorganizację ukończono na początku 1946 r., demobilizację personalną zaś dopiero jesienią 1947 r., a więc już po likwidacji Łódzkiego OW⁹.

Zgodnie z założeniami pokojowej struktury sił zbrojnych, rozkazem NDWP z 5 września 1945 r. dowództwu Łódzkiego OW podporządkowano wyznaczone jednostki bojowe wojsk lądowych, które otrzymały swe pokojowe garnizony na obszarze owego okręgu. Przejście na nowe etaty pokojowe oznaczało zmniejszenie ich stanów etatowych, czemu towarzyszyło „kadrowanie” większości jednostek wojskowych, co miało dostosować ich strukturę do rzeczywistych potrzeb armii w okresie pokoju oraz do rosnących ograniczeń budżetu armii. Spośród jednostek bojowych w skład Łódzkiego OW włączono wówczas 18. DP, 1. Brygadę Piechoty Zmotoryzowanej, 14. BAP panc., 7. Zapasowy Pułk Artylerii (na jego bazie zostanie niebawem sformowany 82. Pułk Artylerii Ciężkiej), 52. pas, 2. BSap., 3. Pułk Łączności (w trakcie przeformowania na 1. Pułk Łączności) oraz 2. Batalion Miotaczy Ognia. Oprócz nich, na obszarze okręgu czasowo stacjonowało od jesieni 1945 r. również kilka jednostek wojsk lotniczych, podległych bezpośrednio Dowództwu Lotnictwa WP.

Ponieważ początkowa dyslokacja jednostek wojskowych nie wynikała z założeń doktrynalnych, lecz z dążenia do wykorzystania istniejącego w kraju zaplecza koszarowego, w kolejnych latach władze wojskowe dokonały w tym zakresie wielu zmian mających dostosować rozmieszczenie jednostek do rzeczywistych potrzeb wojska oraz poprawić warunki koszarowe. W przypadku Łódzkiego OW, jeszcze we wrześniu 1945 r. NDWP zdecydowało o przeniesieniu 18. DP (powstałej na bazie 1. Szkolnej DP) z rejonu Skiernewic do Warszawskiego OW – co nastąpiło na początku listopa-

⁹ Sprawozdanie z działalności Departamentu Poboru i Uzupełnień za okres od sierpnia 1944 r. do 31 XII 1946 r., CAW, II Wiceminister Obrony Narodowej, sygn. IV.500.2, teczka 42, k. 118; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 58 i n.; K. Frontczak, *Siły zbrojne Polski Ludowej...*, s. 273–276.

da, podporządkowaniu dowództwu Łódzkiego OW innego związku taktycznego, w postaci 2. DP, którą rozmieszczono w kilku garnizonach na terenie województwa kieleckiego, gdzie aktywnie w owym okresie działało polskie podziemie niepodległościowe¹⁰.

M a p a 1. Dyslokacja wojsk lądowych w październiku 1945 r.
(oprac. W. Jarno)

Najważniejszym rodzajem broni w strukturze WP w 1945 r. pozostawała w dalszym ciągu piechota, stanowiąca niemal połowę stanu osobowego polskiej armii. Latem 1945 r. NDWP zaczęło wprowadzać nową pokojową strukturę w dywizjach piechoty (poza 1. DP), zmniejszając stan etatowy każdej z nich do 5,5 tys. żołnierzy (w tym 733 oficerów, 1756 podoficerów, 3011 szeregowych i 13 pracowników kontraktowych). Na nowe etaty nr 2/1–10 w sierpniu przeszło sześć dywizji: 2., 4., 14., 15., 16. i 17. DP, pozostałe zaś zrobiły to na przełomie 1945 i 1946 r. Jednocześnie NDWP zdecydowało, że WP na stopie pokojowej będzie się składać z osiem-

¹⁰ W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 157–199.

nastu dywizji piechoty, w związku z czym nakazało – rozkazem nr 228 z 1 września 1945 r. – przeformować 1. Szkolną DP stacjonującą od kilku tygodni w Skierniewicach na 18. DP na podstawie wspomnianego etatu nr 2/1–10 i włączyć ją do organicznego składu Łódzkiego OW. Przeformowanie owej dywizji planowano zakończyć 1 października, lecz z uwagi na szereg trudności kadrowo-materiałowych szybko okazało się to nierealne i już 8 września przedłużono je do końca października. W składzie tej dywizji znalazły się cztery nowe pułki: 57. pp, utworzony na bazie dawnego 11. szkolnego pp, 62. pp – powstały na bazie 12. szkolnego pp, 65. pp – zorganizowany na bazie 13. szkolnego pp, natomiast 54. pal i 21. dappanc. – sformowano na bazie 14. BAPpanc. i 6. Szkolnego Pułku Moździerzy. Zgodnie z nowymi etatami wszystkie trzy pułki piechoty miały liczyć po 1383 żołnierzy, pułk artylerii lekkiej zaś – 725 żołnierzy. Ponadto, do dywizji włączono również nowo utworzony 51. bsap. i 13. Batalion Łączności oraz kilka mniejszych pododdziałów. W trakcie formowania 18. DP – jej pododdziały uzupełniono żołnierzami rozwiązanych w tym samym czasie 1. i 6. zapasowego pp¹¹.

W myśl początkowych założeń dyslokacyjnych, na obszarze Łódzkiego OW miała stacjonować jedynie jedna, wspomniana powyżej dywizja piechoty, lecz, o czym już wcześniej wspomniano, jeszcze we wrześniu 1945 r. NDWP podjęło decyzję o jej przeniesieniu do Warszawskiego OW, przydzielając w zmian do Łódzkiego OW 2. DP, mającą początkowo wchodzić w skład Śląskiego OW¹².

¹¹ Referat o przedsięwzięciach organizacyjnych WP na 1945 r. z 14 VIII 1945 r., CAW, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A, teczek 450, npag.; Rozkazy 1. Szkolnej DP z 1945 r., *ibidem*, 18. DP, sygn. IV.521.18, teczek 2, k. 107 i n.: J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 39; L. Grot, T. Konecki, E. Nalepa, *Pokojowe dzieje Wojska Polskiego*, Warszawa 1988, s. 41; *Mała kronika Ludowego Wojska Polskiego 1943–1973*, red. M. Plikus, Warszawa 1975, s. 223.

¹² Rozkaz NDWP nr 510 z 5 IX 1945 r., CAW, Pomorski OW, sygn. IV.510.2/A, teczek 125, k. 86–72; Wykaz jednostek przybyłych na teren Łódzkiego OW z 1 X 1945 r., *ibidem*, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczek 22, k. 11–13; Wykaz dyslokacyjny 2. DP z 23 II 1946 r., *ibidem*, 2. DP, sygn. IV.521.2, teczek 43, k. 28; Wykaz dyslokacyjny Łódzkiego OW z 1 XI 1945 r., *ibidem*, Sztab Generalny WP, sygn. IV.510.1/A, teczek 860, k. 24; J. Margules, *Druga Warszawska Dywizja Piechoty 1943–1947 (krótka kronika)*, Warszawa 1984, s. 79; *idem*, *Drugie dywizje w bojach o Polskę 1776–2000*, Warszawa 2003, s. 430–432; *idem*, *Piechurzy kołobrzeszkiej piątki. Z dziejów 5 Kołobrzeskiego Pułku Piechoty*, Warszawa 1967, s. 307.

Pododdziały 2. DP przybyły do swych nowych garnizonów na obszarze Łódzkiego OW w II połowie września. Dowództwo dywizji zostało ulokowane w Kielcach przy ul. Staszica 1. W tym samym mieście dyslokowano na postój stały również 4. pp, 2. bsap. i 2. Batalion Sanitarny, które rozmieszczono w koszarach na Bukówce (przy drodze wylotowej z Kielc na Daleszyce). W końcu września – w ramach procesu przejścia dywizji na organizację pokojową – rozformowano 2. Batalion Sanitarny, na początku zaś 1946 r. przeniesiono 2. bsap. z koszar na Bukówce na ul. Prosta 30. W Kielcach ulokowano także inne pododdziały dywizyjne: sąd i prokuraturę 2. DP – przy ul. Kapitulnej 4, pluton informacji 2. DP – przy ul. Zielonej 35, 2. Batalion Łączności 2. DP – przy ul. Prostej 30 oraz pluton samochodowy – przy ul. Młynarskiej 13. Natomiast pozostałe dwa pułki piechoty 2. DP – 5. i 6. pp – skierowano na postój stały do Częstochowy, gdzie umieszczono je w przedwojennych koszarach: 5. pp w tzw. koszarach Zawada i 6. pp w tzw. koszarach Zacisze. Ponieważ jednak częstochowskie obiekty koszarowe były zdewastowane i wymagały gruntownego remontu, pomieszczenie w nich dwóch pułków przez dłuższy czas okazało się niemożliwe. Dlatego jeszcze pod koniec 1945 r. podjęto decyzję o przeniesieniu 5. pp do Piotrkowa Tryb., gdzie miał zająć przedwojenne koszary przy ul. Legionów 10. Do nowego garnizonu w listopadzie przeniesiono jedynie znajdujący się w trakcie rozformowania batalion szkolny 2. DP, gdyż w owym czasie 5. pp został w całości skierowany w rejon Hrubieszowa, gdzie podjął współdziałanie z pododdziałami 3. DP przy wysiedlaniu ludności ukraińskiej z powiatu lubaczowskiego i hrubieszowskiego, przez co do swego nowego garnizonu w Piotrkowie Tryb. przybył dopiero w II połowie lipca 1946 r. Z kolei dla pozostałych pododdziałów 2. DP jako miejsce postoju wyznaczono Radom, gdzie ulokowano 2. pal w koszarach przy ul. Malczewskiego 22 i 26 oraz 2. Dywizjon Artylerii Samobieżnej (przemianowany w lutym 1946 r. na 25. dappanc.) przy ul. Limanowskiego 63. W międzyczasie, na początku listopada 1945 r. – zgodnie z wcześniejszymi decyzjami – przegrupowano 18. DP na Białostoczczyznę, podporządkowując ją dowództwu Warszawskiego OW. W wyniku tej zmiany, na obszarze Łódzkiego OW od listopada 1945 r. do czasu jego rozformowania w listopadzie 1946 r. stacjonowała jedynie 2. DP mająca swe garnizony w trzech miastach

województwa kieleckiego (Częstochowa, Kielce i Radom) oraz jednym w województwie łódzkim (Piotrków Tryb.)¹³.

We wrześniu 1945 r., wraz z przejściem 2. DP na pokojowe etaty nr 2/1–10, w jej strukturze zlikwidowano bądź przeorganizowano wiele pododdziałów, np. rozformowano szkolny batalion piechoty, batalion sanitarny, kompanię chemiczną i rozpoznawczą, pluton dowódcy artylerii, ambulatorium weterynaryjne, warsztat mundurowy i piekarnię polową, dywizyjną kompanię łączności przeformowano zaś na batalion łączności, a kompanię samochodową zredukowano do poziomu plutonu. Zachowano natomiast zasadniczy trzon strukturalny dywizji, która na stopie pokojowej składała się nadal z trzech pułków piechoty, pułku artylerii lekkiej, dywizjonu artylerii samobieżnej, batalionu saperów, batalionu łączności oraz szeregu mniejszych pododdziałów. Każdy z trzech pułków piechoty liczył po trzy bataliony piechoty¹⁴, trzy samodzielne kompanie pułkowe (łączności, rusznic ppanc. oraz gospodarczą), dwie baterie artylerii ppanc. (45 i 76 mm) oraz baterię moździerzy 120 mm, pułk artylerii lekkiej zaś – trzy dywizjony artylerii, z których każdy miał po dwie baterie armat 76 mm i jednej baterii haubic 122 mm, co dawało łącznie w pułku 24 armaty 76 mm i 12 haubic 122 mm. Etaty nr 2/1–10 przewidywały następującą obsadę: dowództwo dywizji (etat nr 2/1) – 78 wojskowych i 4 pracowników kontraktowych, pułk piechoty (etat nr 2/2) – 1383 wojskowych i 2 kontraktowych, pułk artylerii lekkiej (etat nr 2/3) – 725 wojskowych i 1 kontraktowy, dywizjon artylerii ppanc. (etat nr 2/4) – 171 wojskowych, batalion łączności (etat nr 2/5) – 150 wojskowych i 1 kontraktowy, batalion saperów (etat nr 2/6) – 170 wojskowych i 1 kontraktowy, samodzielny pluton samochodowy (etat nr 2/8) – 40 wojskowych oraz samodzielny pluton strzelecki oddziału informacji (etat nr 2/10) – 17 wojskowych, co dawało łącznie 5500 wojskowych i 13 pracowników kontraktowych. Wprowadzenie nowych etatów oznaczało zredukowanie niemal o połowę stanu etatowego dywizji w porównaniu z etatem wojennym, gdyż liczba żołnierzy zmniejszyła się z 11,5 do 5,5 tys., lecz – co warto podkreślić – zachowano w niej uzbrojenie na poziomie zbliżonym

¹³ Dyslokacja 2. DP w lutym 1946 r. i w grudniu 1946 r., CAW, 2. DP, sygn. IV.521.2,teczka 43, k. 28 i 164; J. Margules, *Drugie dywizje w bojach o Polskę...*, s. 430–431.

¹⁴ Każdy z batalionów liczył po trzy kompanie strzeleckie, jednej kompanii ckm, jednej kompanii moździerzy i jednym plutonie artylerii ppanc.

do stanu wojennego, z wyjątkiem moździerzy i broni maszynowej¹⁵.

Podobnie jak w innych dywizjach piechoty, także i w 2. DP najważniejsze stanowiska dowódcze zajmowali oficerowie radzieccy, choć stopniowo część stanowisk – zwłaszcza niższego szczebla – w coraz większym zakresie zaczęli obsadzać w kolejnych latach oficerowie polscy. W okresie istnienia Łódzkiego OW (1945–1946), stanowisko dowódcy owej dywizji zajmowali wyłącznie oficerowie radzieccy: gen.bryg. Jan Rotkiewicz, płk Denis Surżyc, płk Stefan Żukowin i płk dypl. Stanisław Kupsza. Również stanowiska szefa sztabu dywizji oraz dowódców pułków obsadzone były w owym czasie w większości przez oficerów radzieckich, co przedstawia poniższa tabela (tab. 1)¹⁶.

Tabela 1

Obsada ważniejszych stanowisk w 2. DP w latach 1945–1946

Stanowisko	Obsada
1	2
Dowódca 2. DP	gen.bryg. Jan Rotkiewicz (AC) 17 IX 1944 r. – 21 III 1945 r. płk Denis Surżyc (AC) 21 III – 24 IX 1945 r. płk Stefan Żukowin (AC) 24 IX – 2 I 1946 r. płk dypl. Stanisław Kupsza (AC) 2 I 1946 r. – 20 X 1948 r.
Szef sztabu 2. DP	płk Aleksander Uszpalewicz (AC) 19 IX 1944 r. – 18 XI 1945 r. ppłk Teodor Magier (AC) 19 XI 1945 r. – 19 III 1946 r. ppłk Wacław Kossowski (AC) 19 III – 28 VI 1946 r. płk Artur Pollak 28 VI 1946 r. – 11 IV 1947 r.
Dowódca artylerii 2. DP	Płk Antoni Frankowski (AC) 1945–1946

¹⁵ Rozkaz NDWP nr 305 z 10 XI 1945 r., CAW, Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy WP, sygn. IV.502.1, teczk. 2, k. 77–78; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe ...*, s. 160–161; *Wojsko Polskie. Krótki informator historyczny...*, t. III; S. Komornicki, *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek kawalerii, wojsk pancernych i zmotoryzowanych*, Warszawa 1987, s. 210–211; J. Babuła, *Wojsko Polskie 1945–1989. Próba analizy operacyjnej*, Warszawa 1998, s. 39.

¹⁶ Rozkazy dowództwa 2. DP z lat 1945–1947, CAW, 2. DP, sygn. IV.521.2, teczk. 1–9.

1	2
Dowódca 4. pp	ppłk Mieczysław Melenas (AC) 19 VI 1944 r. – 2 IV 1945 r. p.o. mjr Walerian Kuczyński 2-14 IV 1945 r. ppłk Konstanty Seliwierstow (AC) 15 IV – 25 VII 1945 r. mjr Bazyli Jefimow (AC) 25 VII 1945 r. – 12 III 1946 r. ppłk Wasyl Kułakowski (AC) 12 III – 25 XI 1946 r. ppłk Wiktor Kapuściński 25 XI 1946 r. – 1947 r.
Dowódca 5. pp	plk Antoni Szabelski (AC) 28 VIII 1943 r. – 6 VIII 1945 r. mjr Leonid Królikowski (AC) 29 VIII – 29 X 1945 r. ppłk Jan Wantuch 9 X 1945 r. – 11 II 1946 r. plk Kazimierz Sikorski (AC) 11 II 1946 r. – 1947 r.
Dowódca 6. pp	ppłk Ignacy Garjanin (AC) 5 VIII 1944 r. – 24 IV 1945 r. mjr Włodzimierz Knopiński 24 IV – 10 VII 1945 r. ppłk Aleksander Ostapenko (AC) 10 VII 1945 r. – 1 VI 1946 r. mjr/ppłk dypl. Czesław Waryszak 1 VI 1946 r. – 26 III 1948 r.
Dowódca 2. pal	ppłk Adam Czaplewski 6 XII 1944 r. – I 1946 r. ppłk Stanisław Paszkiewicz 12 II 1946 r. – 1947 r.
Dowódca 2. Batalionu Łączności (od lutego 1946 r. kompania łączności)	kpt. Iwan Berdnikow (AC) 1945 r. – VI 1946 r. por. Józef Gibowicz VI 1946 r. – 1947 r.
Dowódca 2. bsap.	kpt. Wacław Maculewicz 1945 r. – V 1946 r. mjr Leonid Griażnow (AC) VI 1946 r. – 1947 r.
Dowódca 2. Dywizjonu Artylerii Samobieżnej (od lutego 1946 r. 2. dappanc.)	mjr Iwan Golubkow (AC) 1945–1946 r. mjr Aleksander Kosiński 1946–1947 r.

Źródło: Rozkazy dowództwa 2 DP z lat 1945–1947, CAW, 2. DP, sygn. IV.521.2, teczka 1–9.

Rosnące ograniczenia finansowe wymusiły na władzach wojskowych podjęcie pod koniec 1945 r. decyzji o zmniejszeniu liczby istniejących dywizji z 18 do 16 (na początku 1946 r. rozformowano 13. i 17. DP), po czym rozkazem NDWP z 27 lutego – dokonano kolejnej reorganizacji dywizji piechoty polegającej na wprowadzeniu trzech typów owych dywizji (typ A, B i C), co znacznie różniło ich stany osobowe. Do typu A zaliczono tylko 1. DP, która pozostała na dotychczasowych etatach nr 2/20–27 (7 tys. żołnierzy), osiem kolejnych dywizji (3., 5., 8., 9., 10., 12., 16. i 18. DP) przeformowano na dywizje typu B (etaty nr 2/50–56 po 5197 żoł-

nierzy¹⁷ i 35 pracowników kontraktowych), zaś siedem pozostałych dywizji, w tym także 2. DP (ponadto 4., 6., 7., 11., 14. i 15. DP) przeformowano na dywizje typu C (etaty nr 2/40–46 po 3998 żołnierzy¹⁸ i 35 pracowników kontraktowych (tab. 2)¹⁹.

Tabela 2

Stan osobowy dywizji piechoty typu C według etatu 2/40–46 z lutego 1946 r.

Jednostka	Numer etatu	Oficerów	Podoficerów	Szeregowych	Razem	Kontraktowi	Konie	Samochody
Dowództwo dywizji	2/40	51	28	34	113	5	6	20
Pułk piechoty	2/41	97	243	630	970	8	74	21
Pułk artylerii lekkiej	2/42	74	144	318	536	5	107	19
Dywizjon artylerii ppanc.	2/43	17	31	86	134	–	–	10
Kompania łączności	2/44	15	49	74	138	–	28	4
Batalion saperów	2/45	22	30	100	152	1	12	1
Pluton ochrony oddz. infor.	2/46	1	3	11	15	–	–	–
Razem w dywizji		471	1 014	2 513	3 998	35	375	117

Źródło: Stan etatowy dywizji piechoty według etatów 2/40–46 czasu pokojowego dywizji typu C z lutego 1946 r., CAW, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A, teczka 149.

Nowe etaty w przypadku 2. DP oznaczały przeformowanie dywizjonów artylerii samobieżnej na dywizjony artylerii ppanc., zredukowanie batalionu łączności do szczebla dywizyjnej kompanii łączności, skadrowanie we wszystkich trzech pułkach piechoty trzecich batalionów, w pułku artylerii lekkiej zaś rozformowanie III dywizjonu. W rezultacie owych zmian, stan obsady etatowej 2. DP uległ dalszemu zmniejszeniu, tym razem o prawie 30% (z 5,5 tys. żołnierzy do zaledwie 4 tys., co stanowiło około 35% obsady etato-

¹⁷ W tym 612 oficerów, 1307 podoficerów i 3278 szeregowych.

¹⁸ W tym 471 oficerów, 1014 podoficerów i 2513 szeregowych.

¹⁹ Rozkaz NDWP nr 46 z 27 II 1946 r., CAW, Krakowski OW, sygn. IV.510.5, teczka 551, k. 485–486; K. Frontczak, *Siłły zbrojne Polski Ludowej...*, s. 155; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 65–68 (tu nieco odmienne dane na temat liczebności dywizji typu B i C).

wej owej dywizji z okresu wojny). Wysoki stopień skadrowania 2. DP (podobnie jak i pozostałych dywizji typu C) spowodował, iż utraciła ona w praktyce możliwość szybkiego przejścia na etat wojenny. Redukcji stanów osobowych towarzyszyła także redukcja uzbrojenia, którego stan w dywizji zmalał wiosną 1946 r. do zaledwie 1/3 potencjału z czasów wojny. Nieco lepiej wyglądała sytuacja w dywizjach typu B, lecz tylko w 1. DP – jedynej dywizji typu A – stan uzbrojenia pozostawał na relatywnie wysokim poziomie, co ukazuje poniższa tabela (tab. 3)²⁰.

Tabela 3

Etatowy stan uzbrojenia dywizji piechoty typu A, B i C w 1946 r.

Uzbrojenie	Dywizja typu A (1. DP)	Dywizja typu B (3., 5., 8., 9., 10., 12., 16. i 18. DP)	Dywizja typu C (2., 4., 6., 7., 11., 14. i 15. DP)
Pistolety	917	752	572
Pistolety maszynowe	1 226	752	471
Karabiny	3 715	2 503	1 593
RKM	246	246	165
CKM	81	81	54
Rusznice ppanc.	54	18	18
Działa samobieżne	14	–	–
Armaty 45 mm	36	24	18
Armaty 76 mm	32	44	40
Haubice 122 mm	12	12	8
Moździerze 82 mm	81	81	54
Moździerze 120 mm	18	12	12
Samochody	114	151	120
Ciągniki	52	64	48
Konie	570	483	375

Źródło: J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe w latach 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004, s. 66–67.

²⁰ W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 163–166; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 66–67; K. Frontczak, *Sily Zbrojne Polski Ludowej...*, s. 155–156.

W listopadzie 1946 r. – w związku z likwidacją Łódzkiego OW – 2. DP bez zmiany dyslokacji została podporządkowana dowództwu Lubelskiego OW²¹, dzięki czemu w grudniu 1946 r. rozmieszczenie dywizji piechoty w okręgach wojskowych stało się niemal równomierne, gdyż odtąd po trzy dywizje stacjonowały na obszarze Warszawskiego OW (1., 15. i 18. DP), Śląskiego OW (7., 10. i 11. DP), Krakowskiego OW (6., 8. i 9. DP) oraz Lubelskiego OW (2., 3. i 14. DP), po dwie zaś w Pomorskim OW (12. i 16. DP) i Poznańskim OW (4. i 5. DP). Warto tu dodać, iż latem 1947 r. ukończono także zarządzone wcześniejszym rozkazem z 9 października 1946 r. przeniesienie 8. DP płk. dypl. Józefa Bieleckiego na Ziemię Łódzką. Dowództwo owej dywizji ulokowano w dawnym gmachu dowództwa Łódzkiego OW przy ul. 11 Listopada 81/83, w koszarach przy ul. 6 Sierpnia 84/86 zaś 34. pp. Natomiast pozostałym pułkom 8. DP nowe garnizony wyznaczono w Łowiczu (pierwsze pododdziały 36. pp²² przybyły tu już w październiku 1946 r.), Skierniewicach (32. pp, 11. dappanc. i 37. pał, którego pierwsze pododdziały dotarły do nowego garnizonu także już w październiku 1946 r.) i Gałkówku (19. bsap.)²³.

Oprócz 2. DP, dowództwu Łódzkiego OW we wrześniu 1945 r. została podporządkowana także 1. Brygada Piechoty Zmotoryzowanej, wchodząca wcześniej w skład 1. Korpusu Pancernego. Po jego rozformowaniu – rozkazami NDWP z 5 i 10 października 1945 r. – brygada ta (1., 2. i 3. batalion piechoty zmotoryzowanej, batalion moździerzy oraz kilka mniejszych pododdziałów) dowodzona przez oficera Armii Czerwonej płk Jana Iwanczurę została usamodzielniona i skierowana na postój stały do Łodzi. Zmniejszono wówczas niemal o połowę jej stan osobowy, gdyż na stopie pokojowej miała ona liczyć odtąd 1585 żołnierzy. Istnienie owej brygady – stacjonującej w Łodzi przy ul. Łąkowej 11 – nie trwało jednak długo, gdyż w ramach kolejnych oszczędności finansowych, NDWP rozkazem

²¹ W tym wypadku dyslokacja 2. DP pozostała w zasadzie bez zmian – jedynie 2. bsap. owej dywizji przeniesiono na przełomie 1946 i 1947 r. z Kielc do Puław.

²² Rozkaz dowództwa 8. DP nr 13 z 14 VIII 1947 r., CAW, 8. DP, sygn. IV.521.8, teczka 23, k. 40; Meldunek dowódcy 8. DP z 13 X 1947 r., *ibidem*, teczka 159, k. 8. Z kolei E. Kospath-Pawłowski, P. Matusak, D. Radziwiłłowicz (8 *Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, Pruszków 1995, s. 180–181) podali, iż 36. pp z 8. DP od 10 VIII 1947 r. stacjonował w Łodzi.

²³ Rozkaz dowództwa 8. DP z 20 III 1947 r., CAW, 8. DP, sygn. IV.521.8, teczka 23, k. 149.

z 6 lutego 1946 r. nakazało ją rozformować, który to proces ukończono pod koniec tego miesiąca²⁴.

Kolejnym rodzajem broni, którego jednostki stacjonowały na obszarze Łódzkiego OW była artyleria²⁵. Przygotowaniami do jej przejścia na organizację pokojową kierowało Dowództwo Artylerii WP, przemianowane w styczniu 1946 r. na Główny Inspektorat Artylerii. W ramach owego procesu, na początku września 1945 r. dowództwu Łódzkiego OW (nie licząc artylerii organicznej 2. DP i 18. DP) zostały podporządkowane dwie samodzielne jednostki artylerii, w postaci 14. BAP panc. i 21. zapasowego pułku artylerii, które od połowy 1945 r. stacjonowały w Tomaszowie Maz., zajmując przedwojenne koszary II dywizjonu 4. Pułku Artylerii Ciężkiej przy ul. Piłsudskiego 40. Pod koniec września obie te jednostki rozformowano – tworząc na bazie pierwszej z nich 54. pal dla powstającej 18. DP, na bazie 21. zapasowego pułku artylerii oraz części likwidowanej 5. Brygady Artylerii Ciężkiej – sformowano zaś w Tomaszowie Maz. nowy 82. Pułk Artylerii Ciężkiej, którego dowództwo objął ppłk Franciszek Talarczyk (oficer przedwojennego 23. pal). Etatowo pułk ten – zgodnie z etatem nr 4/8 – miał liczyć 649 żołnierzy, w swym składzie miał zaś dwa dywizjony armato-haubic 152 mm, z których każdy wyposażony był w 12 dział²⁶. Na początku 1946 r. – z uwagi na pogłębiające się trudności finansowe armii – 82. Pułk Artylerii Ciężkiej (rozkazem NDWP z 18 stycznia) przeformowano z kolei na samodzielny 27. Dywizjon Artylerii Ciężkiej, co pociągnęło za sobą znaczącą redukcję posiadanego uzbrojenia, które zmniejszono z 24 do 12 armato-haubic 152 mm, etatowy zaś stan osobowy jednostki obniżono do 370 żołnierzy (etat nr 4/15). Zmiana ta ustabilizowała strukturę organizacyjną owego dywizjonu na okres kolejnych dwóch lat, lecz wraz z likwidacją Łódzkiego OW – dywizjon ten, stacjonując nadal w Toma-

²⁴ *Mała kronika Ludowego Wojska...*, s. 227 i 237.

²⁵ Więcej o rozbudowie artylerii w końcowym okresie II wojny światowej por. *Wojsko Polskie. Krótki informator historyczny...*, t. II; W. Wąs, *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek artylerii*, Warszawa 1967, s. 65 i n.; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 20–23.

²⁶ Rozkaz NDWP nr 164 z 7 VII 1945 r., CAW, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A,teczka 142, k. 301; Rozkaz NDWP nr 236 z 8 IX 1945 r., *ibidem*,teczka 143, k. 102–110; Wykaz jednostek artylerii z 1 XII 1945 r., *ibidem*,teczka 376, k. 75–77.

szowie Maz., został w listopadzie 1946 r. (bez zmiany dyslokacji) podporządkowany dowództwu Poznańskiego OW²⁷.

Następnym rodzajem broni, którego jednostki bojowe stacjonowały na obszarze Łódzkiego OW była broń pancerna, łącząca w sobie dużą siłę ognia oraz ruchliwość i zdolność do przełamywania obrony wroga. Doceniając rolę owej broni na polu walki, w WP utworzono szereg jednostek pancernych, których uzbrojenie stanowił zasadniczo sprzęt produkcji radzieckiej. Większość jednostek pancernych w maju 1945 r. znajdowała się w składzie 2. Armii WP (m.in. 1. Korpus Pancerny, 16. Brygada Pancerna, 5. Pułk Czołgów Ciężkich i 28. pas) oraz 1. Armii WP (m.in. 1. Brygada Pancerna, 4. Pułk Czołgów Ciężkich, 13. pas i 1. Batalion Rozpoznawczy), jedynie zaś jednostki pancerne znajdujące się jeszcze w trakcie formowania (7. Pułk Czołgów Ciężkich, 46., 49., 51. i 52. pas oraz 3. Szkolny Pułk Czołgów) podlegały bezpośrednio NDWP²⁸.

Zasadniczą reorganizację broni pancernej, związaną z jej przejściem na stopę pokojową, przeprowadzono rozkazem NDWP z 14 września 1945 r., zgodnie z którym część jednostek rozwiązano, natomiast pozostałe – po przejściu na nowe etaty – podporządkowano bezpośrednio terytorialnym władzom wojskowym szczebla okręgowego. Spośród nich na obszarze Łódzkiego OW dyslokowano tylko jedną jednostkę pancerną, którą był 52. pas, dowodzony przez oficera radzieckiego ppłk. Wiktora Chazowa, od marca 1946 r. zaś przez ppłk. Aleksandra Rode. Pułk ten rozmieszczony został w Zgierzu przy ul. Konstantynowskiej 58, w przedwojennych koszarach 10. Batalionu Pancernego. W ramach pokojowej reorgani-

²⁷ Rozkaz DOW II nr 135 z 16 X 1946 r., CAW, Pomorski OW, sygn. IV.510.2/A,teczka 369, k. 209; Rozkaz Oddziału III SG nr 559 z 25 X 1946 r., *ibidem*,teczka 1567, k. 179–181; Rozkaz NDWP nr 16 z 18 I 1946 r., *ibidem*, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A,teczka 149, k. 36–38; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 173–178. Już na przełomie lutego i marca 1947 r. zmniejszono ponownie obsadę etatową 27. Dywizjonu Artylerii Ciężkiej (etat nr 4/31) do 276 wojskowych i trzech pracowników kontraktowych, redukując zarazem liczbę baterii z trzech do dwóch.

²⁸ Obszerniej na ten temat por. W. Korczewski, *Organizacja wojsk pancernych i zmotoryzowanych ludowego WP 15.5.1943 – 9.5.1945*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1988, R. XXXIII, nr 2, s. 37–42; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 182–184; Z. Rażniakiewicz, *Zarys formowania oraz organizacji wojsk pancerno-zmotoryzowanych Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1974, R. XIX, nr 2, s. 359–376; W. Wielowski, K. Pająk, *Służba czołgowo-samochodowa MON (1944–1988)*, „Wojsko Ludowe” 1989, R. XL, nr 10, s. 58–59.

zacji zredukowano niemal o połowę stan osobowy 52. pas, gdyż – zgodnie z etatem nr 5/16 – miał on liczyć jedynie 236 żołnierzy, na jego uzbrojeniu znajdowało się zaś 21 dział pancernych SU-76. Pułk podlegał bezpośrednio Dowództwu Broni Pancernej działającemu w strukturze dowództwa Łódzkiego OW, przekształconemu w kwietniu 1946 r. w Inspektorat Broni Pancernej. Pod względem organizacyjnym pułk ten składał się z dowództwa, sztabu, kwaterymistrzostwa, wydziału technicznego, baterii sztabowej, czterech baterii dział szturmowych (każda po cztery działa SU-76), baterii technicznego zaopatrzenia, izby chorych oraz drużyny gospodarczej. W listopadzie 1946 r., wobec likwidacji Łódzkiego OW, 52. pas został podporządkowany (bez zmiany dyslokacji) dowództwu Poznańskiego OW, po czym na początku następnego roku (rozkazem z 27 stycznia 1947 r.) uległ rozformowaniu²⁹.

W ramach pokojowej reorganizacji WP, dowództwu Łódzkiego OW podporządkowano również jedną dużą samodzielną jednostkę wojsk saperskich, w postaci 2. BSap. W końcowym okresie II wojny światowej w składzie WP znajdowały się łącznie cztery brygady saperów (1., 2., 4. i 5.), 3. Zmotoryzowana Brygada Pontonowo-Mostowa, 7. zmotoryzowany bsap. i 2. zapasowy psap. Każda z ówczesnych brygad miała w swym składzie po cztery bataliony saperów³⁰ i po jednej samodzielnej zmotoryzowanej kompanii inżynieryjno-zwiadowczej. Ponadto, w organicznym składzie każdej dywizji piechoty znajdował się dywizyjny batalion saperów³¹. W maju 1945 r., z uwagi na konieczność rozminowania i odbudowy stolicy – sformowano dodatkowo 7. Brygadę Inżynieryjno-Budowlaną (rozwiązano ją po kilku miesiącach), pozostałym jednostkom saperskim nakazano zaś podjąć prace związane z rozminowaniem

²⁹ Wykaz jednostek pancernych podlegających rozformowaniu, z 4 IX 1945 r. oraz Plan rozlokowania wojsk pancernych zmotoryzowanych w okręgach wojskowych z 11 IX 1945 r., CAW, Główny Inspektorat Broni Pancernej, sygn. IV.504.2,teczka 22, k. 555 i 564; Skład WP z 1 V 1946 r., *ibidem*, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A,teczka 405, k. 10; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 184–186; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 43.

³⁰ W skład brygad wchodziły następujące bataliony saperów: 1. BSap. – 8., 9., 10. i 11., 2. BSap. – 24., 26., 27. i 29., 4. BSap. – 25., 28., 30. i 32., 5. BSap. – 34., 36., 38. i 39. oraz 3. Zmotoryzowana Brygada Pontonowo-Mostowa – 6., 31., 33. i 35.

³¹ Były to następujące bataliony saperów: nr 1 w 1. DP, nr 2 w 2. DP, nr 4 w 3. DP, nr 5 w 4. DP, nr 13 w 6. DP, nr 14 w 5. DP, nr 16 w 11. DP, nr 17 w 12. DP, nr 18 w 7. DP, nr 19 w 8. DP, nr 20 w 9. DP, nr 21 w 10. DP, nr 40 w 13. DP, nr 41 w 14. DP, nr 46 w 15. DP, nr 47 w 16. DP, nr 49 w 17. DP i nr 51 w 18. DP.

kraju, co sprawiło, iż większość z nich zachowała etaty wojenne aż do początku 1946 r. Tym niemniej, pierwszy etap przejścia wojsk inżynieryjnych na organizację pokojową, związany z wyznaczeniem dla nich pokojowych garnizonów, przeprowadzono już we wrześniu 1945 r., kiedy to – jak wcześniej podano – dowództwu Łódzkiego OW podporządkowano 2. BSap. dowodzoną przez oficera Armii Czerwonej, płk. Piotra Puzerewskiego (szefem sztabu był także oficer Armii Czerwonej płk Borys Giller), którą skierowano na postój stały do Radomia. Brygada miała w swym składzie cztery bataliony saperów, które w ramach akcji rozminowywania terytorium kraju pracowały jesienią 1945 r. w różnych jego częściach (np. w listopadzie 24. bsap. prowadził swe prace w rejonie Sandomierza, 26. bsap. w pobliżu Nowego Miasta nad Pilicą, 27. bsap. w rejonie Wrocławia, 29. bsap. zaś w okolicach Kalisza). W rezultacie, jesienią 1945 r. w Radomiu przebywało jedynie dowództwo owej brygady, które ulokowano początkowo przy ul. Żeromskiego 51, skąd na przełomie 1945 i 1946 r. przeniesiono je na ul. Moniuszki 9³².

Zasadniczą reorganizację 2. BSap. przeprowadzono – podobnie jak pozostałych brygad saperów – w styczniu 1946 r., kiedy to przeformowano ją na 2. psap, z czym wiązało się poważne zredukowanie dotychczasowych stanów etatowych. Zgodnie z nowym etatem nr 13/14 pułk ten liczył etatowo 1000 żołnierzy i miał od-tąd w swym składzie trzy bataliony saperów. Z dotychczas podległych 2. BSap. czterech batalionów saperów (24., 26., 27. i 29.) w nowym 2. psap. pozostały dwa bataliony (26. i 27.), kolejne dwa zaś rozwiązano, tworząc na ich bazie nowy 7. bsap., który włączono do 2. psap. Wszystkie pododdziały owego pułku stacjonowały na stałe w Radomiu: dowództwo pułku oraz 7. bsap. przy ul. Moniuszki 9, gdzie wcześniej ulokowane było dowództwo 2. BSap., 26. bsap. miał swe koszary przy ul. Kołłątaja 53, natomiast 27. bsap. – przy ul. Niemojowskiego. Pół roku później, w lipcu 1946 r., władze wojskowe podjęły decyzję o przeniesieniu 2. psap. z Radomia do Kazunia koło Warszawy, gdzie dysponował znacznie lep-

³² Plan przejścia wojsk inżynieryjnych na etaty pokojowe z sierpnia 1945 r., CAW, II wiceminister ON, sygn. IV.500.2,teczka 31, k. 180; Rozkaz NDWP nr 239 z 10 IX 1945 r., *ibidem*, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A,teczka 143, k. 114–115; Wykaz dyslokacyjny Łódzkiego OW z 1 XI 1945 r., *ibidem*,teczka 869, k. 24; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 23–24; K. Dideń-k o, *Wojska inżynieryjno-saperskie LWP 1943–1945 (organizacja i działania bojowe)*, Warszawa 1978, s. 40 i n.; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 187–188; *Mała kronika Ludowego Wojska...*, s. 221.

szymi warunkami do szkolenia żołnierzy formacji inżynieryjnych. W wyniku owej zmiany dyslokacyjnej pułk został wówczas podporządkowany dowództwu Warszawskiego OW, jedyną zaś od tej pory jednostką wojsk saperskich w składzie Łódzkiego OW pozostał 2. bsap. będący organicznym elementem składowym 2. DP³³.

Następnym rodzajem broni, którego samodzielną jednostkę dyslokowano na obszarze Łódzkiego OW i podporządkowano jego dowództwu był 3. Pułk Łączności. Rosnący stopień utecniczenia WP spowodował szybki rozwój samodzielnych jednostek łączności w końcowym okresie II wojny światowej, kiedy to istniały cztery pułki łączności (1., 2., 3. i 4.), dziewięć batalionów łączności (2., 3., 7., 8., 9., 10., 11., 15. i 22.) oraz kilkanaście mniejszych pododdziałów³⁴. Ich pokojową reorganizację przeprowadzono we wrześniu 1945 r., kiedy to z czterech samodzielnych pułków łączności aż trzy rozformowano, pozostawiając na stopie pokojowej jedynie 3. Pułk Łączności, który po przemianowaniu na 1. Pułk Łączności podporządkowano dowództwu Łódzkiego OW i skierowano na postój stały do Zgierza. Pułk ten otrzymał wówczas nowy etat nr 14/7, zgodnie z którym składał się z dwóch batalionów (telegraficzno-telefonicznego i liniowego) oraz dwóch kompanii (radiowej i szkolnej), a jego etatową obsadę miało stanowić 825 żołnierzy. Natomiast na bazie rozformowanych trzech pułków łączności oraz części samodzielnych batalionów łączności utworzono okręgowe bataliony łączności w Warszawskim, Pomorskim, Poznańskim, Śląskim i Krakowskim OW oraz samodzielne kompanie łączności w Łódzkim i Lubelskim OW. Zadaniem owej kompanii w Łódzkim OW było zapewnienie jego dowództwu sprawnej łączności zarówno z władzami zwierzchnimi, jak i podległymi jednostkami rozlokowanymi w terenie. Również we wrześniu 1945 r. na bazie dotychczasowego 2., 9., 10. i 11. Samodzielnego Batalionu Łączności sformowano 2., 3., 4. i 5. Samodzielne Liniowo-Eksploatacyjne Bataliony Łączności, liczące – zgodnie z etatem nr 14/10 – po 277 żołnierzy, z których dwa włączono w skład Łódzkiego OW. Oprócz nich w Sieradzu jesienią 1945 r. rozmieszczono również 2. Zapa-

³³ Rozkaz NDWP nr 22 z 22 I 1946 r., CAW, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A, teczka 149, k. 56–57; Rozkaz NDWP nr 168 z 8 X 1946 r., *ibidem*, teczka 155, k. 239–244; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 93–94.

³⁴ J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 50; M. Gełeta, *Łączność w Ludowym Wojsku Polskim w latach 1943–1945*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1974, R. XIX, nr 2, s. 509–515.

sowy Pułk Łączności, który niebawem rozformowano. W rezultacie, pod koniec 1945 r. na obszarze Łódzkiego OW stacjonowały cztery samodzielne jednostki wojsk łączności: 1. Pułk Łączności w Zgierzu, przy ul. Piątkowskiej, Samodzielna Kompania Łączności dowództwa Łódzkiego OW, stacjonująca w budynku dowództwa okręgu przy ul. 11 Listopada 83 w Łodzi, 2. Samodzielny Liniowo-Eksploatacyjny Batalion Łączności w Piotrkowie Tryb., przy ul. Piłsudskiego 121 oraz 3. Samodzielny Liniowo-Eksploatacyjny Batalion Łączności w Sobocie koło Łowicza. Ponadto, na obszarze Łódzkiego OW ulokowano dwie szkoły wojsk łączności: Oficerską Szkołę Łączności w Sieradzu³⁵ i Podoficerską Szkołę Łączności w Łodzi – podległą bezpośrednio Departamentowi Łączności³⁶.

W styczniu 1946 r. 1. Pułk Łączności – dowodzony przez oficera radzieckiego płk. Romualda Malinowskiego – otrzymał nowy etat nr 14/14, w myśl którego jego stan osobowy nieznacznie zwiększono do 884 wojskowych, czemu towarzyszyło rozformowanie jednego z jego dotychczasowych dwóch batalionów (likwidacji uległ batalion liniowy) oraz przeformowanie dotychczasowych dwóch kompanii (radiowej i szkolnej) w bataliony. Narastające trudności finansowe polskiej armii spowodowały, że cztery miesiące później rozformowano 2. Samodzielny Liniowo-Eksploatacyjny Batalion Łączności w Piotrkowie Tryb., a w październiku 1946 r. – tym razem w związku z planowaną likwidacją Łódzkiego OW – rozformowano także Samodzielną Kompanię Łączności dowództwa Łódzkiego OW w Łodzi oraz 3. Samodzielny Liniowo-Eksploatacyjny Batalion Łączności w Sobocie koło Łowicza. W rezultacie, tuż przed likwidacją owego okręgu, na jego obszarze stacjonowały jedynie 1. Pułk Łączności w Zgierzu oraz Oficerska Szkoła Łączności w Sieradzu, gdyż Podoficerską Szkołę Łączności w Łodzi rozformowano jeszcze w styczniu 1946 r.³⁷

³⁵ Szkołę tę przeniesiono do Sieradza z Zamościa w październiku 1945 r.

³⁶ Wykaz i stan liczebny jednostek łączności z 7 VIII 1945 r., CAW, Główny Inspektorat Łączności, sygn. IV.504.4,teczka 22, k. 3; Rozkaz NDWP nr 232 z 3 IX 1945 r., *ibidem*, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A,teczka 143, k. 79–83; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 189–191; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 25; R. Piotrowski, *Oficerska Szkoła Łączności 1944–1950. Fragment wspomnień*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1981, R. XXVI, nr 1, s. 73–89.

³⁷ Rozkaz NDWP nr 8 z 14 I 1946 r., CAW, Krakowski OW, sygn. IV.510.5,teczka 550, k. 75; Skład WP na 1 V 1946 r., *ibidem*, Sztab Generalny WP, sygn.

Dowództwu Łódzkiego OW podporządkowano także 2. Batalion Miotaczy Ognia, będący jedyną jednostką wojsk chemicznych pozostałą w składzie WP w wyniku pokojowej reorganizacji owego rodzaju broni składającego się po zakończeniu wojny z zaledwie trzech jednostek, z których 1. i 3. Batalion Chemiczny rozformowano w listopadzie 1945 r.³⁸ Wraz z przejściem armii na stopę pokojową, we wrześniu 1945 r. 2. Batalion Miotaczy Ognia – po przeniesieniu do Skierniewic – przeformowano na 2. Batalion Obrony Przeciwigazowej. Jego dowódcą był również oficer Armii Czerwonej, ppłk Józef Suszczyński. Batalion ten, zgodnie z nowym pokojowym etatem nr 12/1 liczył trzy kompanie (miotaczy ognia, szkolną oraz zadymiania i ochrony przeciwchemicznej), dwa samodzielne plutony (dowodzenia i rozpoznania oraz pluton transportowy), laboratorium chemiczne i kilka mniejszych pododdziałów. Etatowo miał liczyć tylko 254 żołnierzy, lecz już w styczniu 1946 r. etat ten zredukowano do zaledwie 140 żołnierzy, co pokazuje, jak niewielką rolę odgrywał on w owym czasie w strukturze polskiej armii. W listopadzie tego roku, w związku z likwidacją Łódzkiego OW i włączeniem województwa łódzkiego w skład Poznańskiego OW, wspomniany batalion – stacjonujący nadal w Skierniewicach – znalazł się w składzie owego okręgu wojskowego, po czym – rozkazem NDWP z 27 lipca 1947 r. – został przeformowany na 2. Batalion Miotaczy Ognia³⁹. Warto tu dodać, że pomimo kilkakrotnych zmian organizacyjnych wyposażenie batalionu nie uległo w drugiej połowie lat czterdziestych większym zmianom, gdyż nadal stanowił je sprzęt produkcji radzieckiej (jak np. ręczne miotacze ognia ROKS-3, fugasowe miotacze ognia FOG-2, świece dymne DM-11 i MDSz. czy samochodowe zestawy odkażające)⁴⁰.

Oprócz jednostek wojsk lądowych podległych bezpośrednio dowództwu Łódzkiego OW, na obszarze owego okręgu w latach 1945–1946 stacjonowały także jednostki lotnicze, które – należąc do od-

IV.501.1/A, teczka 405, k. 16; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 189–191; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 25–26 i 50–51.

³⁸ Zestawienie stanu WP na 1 IX 1945 r., CAW, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A, teczka 250, k. 1–18; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 24–25.

³⁹ W. Bernaś, *Zawartość aktowa zespołów jednostek wojsk chemicznych z lat 1943–1945*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1978, nr 8–9, s. 148–151; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 49–50 i 98–100. W końcu października 1947 r. batalion przeniesiono ostatecznie (31 października) do Modlina.

⁴⁰ W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 192–193.

rębnego rodzaju wojsk – podlegały bezpośrednio Dowództwu Lotnictwa WP (od marca 1947 r. Dowództwu Wojsk Lotniczych), a dowódcy Łódzkiego OW jedynie pośrednio pod względem administracyjno-porządkowym, tzn. w zakresie porządku wewnętrznego i dyscypliny, pełnienia służby garnizonowej, udziału w paradach i świętach, gospodarki materiałowej oraz pomocy sanitarnej i weterynaryjnej, podobnie jak szkoły oficerskie podległe bezpośrednio organom szczebla centralnego⁴¹. Dyslokacja jednostek lotniczych na obszarze Łódzkiego OW w 1945–1946 ulegała wielu zmianom. Już w maju 1945 r. stacjonowały na jego terenie następujące lotnicze jednostki bojowe: dowództwo 1. Mieszanego Korpusu Lotniczego w Łowiczu, dowództwo 2. DLS w Łodzi, wchodzące w jej skład 6. i 7. pls w Ujeździe oraz 8. pls w Łodzi, a także cała 3. DLM (9., 10. i 11. plm) w rejonie Leżnicy pod Kutnem⁴². W lipcu rozformowano dowództwo wspomnianego korpusu lotniczego wraz z jednostkami pomocniczymi. W następnym miesiącu 7. i 8. pls zostały przeniesione na lotnisko pod Tomaszowem Maz., gdzie we wrześniu trafiło również dowództwo 2. DLS, dowództwo zaś 3. DLM przeniesiono z kolei do Ozorkowa. Poza jednostkami bojowymi na obszarze omawianego okręgu dyslokowano latem 1945 r. także: 15. Szkolny Pułk Lotniczy w Radomiu, 18. Pułk Lotnictwa Cywilnego w Łodzi, 1. Batalion Inżynieryjny Lotnictwa w Rudzie Pabianickiej oraz szereg mniejszych jednostek zajmujących się obsługą naziemną lotniczych jednostek bojowych. Warto w tym miejscu dodać także, iż latem 1945 r. utworzono w Łódzkim OW dwa wojskowe porty lotnicze (I klasy w Łodzi i III klasy w Kielcach), które rozformowano w grudniu tego roku (rozkazem nr 335 z 11 grudnia 1945 r.)⁴³.

⁴¹ Szerzej o lotnictwie WP por. I. Koliński, *Lotnictwo Polski Ludowej 1944–1947*, Warszawa 1987, s. 18 i n.; A. Przedpełski, *Lotnictwo Wojska Polskiego 1918–1996. Zarys historii*, Warszawa 1997, s. 241–269; *Wojsko Polskie. Krótki informator historyczny...*, t. IX; I. Koliński, *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek lotniczych*, Warszawa 1978, s. 209 i n.; C. Krzemiński, *Lotnictwo polskie w pierwszych latach powojennych*, Warszawa 1981, s. 20–23; idem, *Pułki ludowego lotnictwa polskiego 1943–1945*, Warszawa 1981, s. 9 i n.; idem, *Polskie lotnictwo wojskowe 1945–1980*, Warszawa 1989, s. 7–9; I. Koliński, *Ludowe lotnictwo polskie 1943–1945*, Warszawa 1969, s. 20 i n.; J. Jaworski, *Organizacja ludowego lotnictwa polskiego 1945–1949*, WPH, 1979, R. XXIV, nr 4, s. 4–5.

⁴² *Mała kronika Ludowego Wojska...*, s. 208 i 218.

⁴³ Wykaz dyslokacyjny Łódzkiego OW z 24 IX 1945 r., CAW, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczką 80, k. 34 i n.; I. Koliński, *Lotnictwo Polski Ludowej...*, s. 18 i n.;

Zmiany w dyslokacji i organizacji jednostek lotniczych na obszarze Łódzkiego OW były stosunkowo częste w pierwszych dwóch latach powojennych, gdyż już pod koniec września 1945 r. 11. plm przeniesiono do Krakowa, gdzie kilka miesięcy później przeformowano go na 3. plm, w październiku 9. plm przeniesiono z kolei do Krakowa, a w styczniu 1946 r. do Radomia (a więc ponownie na obszar Łódzkiego OW), gdzie go niebawem rozformowano⁴⁴. Następnie, pod koniec 1945 r., rozformowano również część jednostek obsługi lotniczej: 140., 141. i 147. kompanię obsługi technicznej lotnictwa w Łęczycy, Ujeździe i Tomaszowie Maz. (rozkazem z 10 października 1945 r.), 18. Pułk Lotnictwa Cywilnego w Łodzi (rozkazem z 11 listopada 1945 r.), dowództwo 7. Rejonu Baz Lotniczych w Łowiczu (rozkazem z 24 listopada 1945 r.) oraz 192. Ruchomą Lotniczą Bazę Remontową w Tomaszowie Maz. (rozkazem z 22 stycznia 1946 r.), 131. Stałe Warsztaty Lotnicze w Łodzi przeformowano zaś na Lotnicze Warsztaty Remontowe Lotnictwa nr 1. Natomiast do końca 1945 r. zachowano podstawową część lotnictwa operacyjnego w postaci 12 bojowych pułków lotniczych zgromadzonych w czterech dywizjach lotniczych, których reorganizację przeprowadzono dopiero w styczniu 1946 r.⁴⁵ W wyniku dokonanych wówczas zmian, na obszarze Łódzkiego OW stacjonowały następujące jednostki i zakłady wojsk lotniczych: A) w Rudzie Pabianickiej – dowództwo 2. DLS (dowódca – oficer radziecki płk Szaława Dzamszwili), 5. pls, 1. Samodzielna Kompania Łączności Wojsk Lotniczych, 4. Batalion Obsługi Lotnisk i 1. Samodzielny Inżynierijno-Lotniskowy Batalion Lotniczy; B) w Łodzi – 1. Lotnicze Warsztaty Remontowe i Lotnicze Warsztaty Samochodowe; C) w Łowiczu – 2. Samodzielny Inżynierijno-Lotniskowy Batalion Lotniczy i dowództwo 7. Rejonu Baz Lotniczych; D) w Łęczycy – 7. plb i 2. Bata-

A. Przedpełski, *Lotnictwo Wojska Polskiego...*, s. 241–269; C. Krzemiński, *Lotnictwo polskie w pierwszych latach...*, s. 20–23; idem, *Pułki ludowego lotnictwa...*, s. 9 i n.; idem, *Polskie lotnictwo wojskowe...*, s. 7–9.

⁴⁴ I. Koliński, *Lotnictwo Polski Ludowej...*, s. 321–322; C. Krzemiński, *Pułki ludowego lotnictwa...*, s. 90 i 95.

⁴⁵ Rozformowano wówczas 1. DLB wraz z 4. i 5. plb, 2. DLS wraz z 7. i 8. pls, 9. plm z 3. DLM, 1. MDL przeformowano zaś w nową. 2 DLS (w jej skład weszły: dotychczasowe 2. i 3. pls z 1. MDL przekształcone 4. i 5. pls oraz 6. pls z rozformowanej 2. DLS), 3. DLM przeformowano zaś na 1. DLM (w jej składzie znalazły się 10. i 11. plm, które przemianowano na 2. i 3. plm, a także 1. plm z dawnej 4. DLM). Z kolei zachowany 3. plb z rozwiązanego 1. DLB został przemianowany na samodzielny 7. plb.

lion Obsługi Lotnisk; E) w Tomaszowie Maz. – 6. pls i 3. Batalion Obsługi Lotnisk; F) w Ostrowach – Centralny Magazyn Amunicji Lotniczej; G) w Radomiu – 2. Eskadra Lotnicza Wojskowej Szkoły Pilotów w Dęblinie; H) w Zgierzu – 19. Stacjonarne Warsztaty Remontu Traktorów Lotnictwa. Powyższa dyslokacja jednostek przetrwała w tym kształcie do października 1946 r., kiedy to rozformowano dwie dywizje lotnicze (1. DLM i 2. DLS), wchodzące zaś w ich skład pułki lotnicze (1., 2. i 3. plm oraz 4., 5. i 6. pls) usamodzielniono i podporządkowano – podobnie jak wcześniej 7. plb – bezpośrednio Dowództwu Lotnictwa WP, co ukształtowało zasadniczą strukturę sił powietrznych opartą na samodzielnych pułkach lotniczych. W następnym miesiącu rozformowano z kolei 2., 3. i 4. batalion obsługi lotnisk (w Łęczycy, Tomaszowie Maz. i Rudzie Pabianickiej)⁴⁶. Sama likwidacja Łódzkiego OW w końcu listopada 1946 r. nie wpłynęła na dyslokację jednostek lotniczych, które – wraz z wcieleniem województwa łódzkiego do Poznańskiego OW – zostały podporządkowane dowództwu wspomnianego okręgu (poza 2. Eskadrą Lotniczą Wojskowej Szkoły Pilotów w Dęblinie stacjonującą w Radomiu, która znalazła się wówczas na obszarze Lubelskiego OW)⁴⁷.

Pierwsze lata powojenne w dziejach Łódzkiego OW to okres zdominowany z jednej strony przez demobilizację i przejście na stopę pokojową jednostek bojowych włączonych we wrześniu 1945 r. do jego organicznego składu, z drugiej zaś – postępującym obniżaniem gotowości bojowej owych jednostek, wynikającym z poważnych trudności ekonomicznych kraju. Oba te elementy determinowały charakter prowadzonych wówczas we wspomnianym okręgu zmian organizacyjnych, polegających w pierwszym rzędzie na zmniejszeniu jego stanu etatowego, co skutkowało także redukcją

⁴⁶ I. Koliński, *Lotnictwo Polski Ludowej...*, s. 317–330, 333–334 i 393–408; C. Krzeмиński, *Lotnictwo polskie w pierwszych latach...*, s. 24–30; I. Koliński, *Przejście lotnictwa polskiego na stopę pokojową w latach 1945–1947*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1984, R. XXIX, nr 1, s. 7–37; K. Frontczak, *Siły Zbrojne Polski Ludowej...*, s. 173–177.

⁴⁷ Meldunek o stanie jednostek lotniczych z 10 I 1946 r., CAW, Dowództwo Wojsk Lotniczych, sygn. IV.507.3/A,teczka 156, k. 90–91; Spis jednostek lotniczych WP z października 1946 r., *ibidem*,teczka 314, k. 60; I. Koliński, *Lotnictwo Polski Ludowej...*, s. 352–353; C. Krzeмиński, *Pułki ludowego lotnictwa...*, s. 71 i n. W kolejnych latach jednostki lotnicze stopniowo opuszczały obszar dawnego Łódzkiego OW: w lipcu 1947 r. przeniesiono 7. plb z Leżnicy do Poznania, a 6. pls z Tomaszowa Maz. do Strachowic pod Wrocławiem, latem 1948 r. zaś 5. pls z Rudy Pabianickiej do Elbląga.

stanów osobowych jednostek, jak również uzbrojenia i wyposażenia będącego na ich stanie. Pogłębiające się w pierwszych latach powojennych trudności budżetowe Ministerstwa Obrony Narodowej wymuszały kolejne redukcje oraz częste zmiany strukturalno-etatowe jednostek bojowych podległych dowództwu Łódzkiego OW. Tym niemniej, podporządkowanie mu we wrześniu 1945 r. wojsk operacyjnych, podległych wcześniej związkom operacyjnym szczecbla armijnego, stanowiło istotny krok naprzód w procesie przechodzenia armii na stopę pokojową, wzmacniając siłę bojową omawianego okręgu, który jednak w systemie terytorialnych władz wojskowych szczecbla okręgowego nie odgrywał – pod względem liczby stacjonujących na jego obszarze i podległych mu bezpośrednio jednostek bojowych wojsk lądowych – istotnej roli. Było to zapewne jednym z powodów jego rozformowania już w listopadzie 1946 r., co zakończyło zarazem historię Łodzi jako siedziby terytorialnych władz wojskowych szczecbla okręgowego, stacjonujące na jego obszarze jednostki wojsk operacyjnych zostały zaś podporządkowane innym okręgom wojskowym.

WITOLD JARNO

**Organization and deployment of military units
in the Łódź Military District after the cessation of hostilities
(August 1945 – November 1946)**

The article describes the organization and dislocation combat units subordinated undertakings command of Military District of Łódź, after the transition to peace organizations in September 1945. Initially, the most of them were 1 Training Division, which was renamed the 18 Infantry Division and moved to Białystok in Warsaw Military District in November 1945. In its place, in September 1945 to the Łódź Military District transferred 2 Infantry Division, which had its garrisons in Częstochowa, Kielce, Piotrków Trybunalski and Radom. In addition, the Łódź Military District stationed several units of other weapons, such as: 1. Motorized Infantry Brigade in Łódź (disbanded in early 1946), 14. Anti-tank Artillery Brigade and 21. Reserve Artillery Regiment (created based on the Heavy Artillery Regiment 82. in Tomaszów Mazowiecki), 52. Self-propelled Artillery Regiment in Zgierz, 2. Brigade Engineer in Radom (in the summer of 1946 moved to the Warsaw Military District), 3. Communications Regiment in Zgierz (reorganized in the autumn

of 1945 the 1st Regiment of Communications) and 2. Battalion Flamethrowers in Skierniewice. In the district stationed many units of the Air Force, which however, were subordinate directly to the Polish Army Aviation Command. Because of financial savings, the Łódź Military District was disbanded on the 30th of November 1946, however combat units which stationed on the territory of this district were subordinated to the commanders of other military districts.